

WAT IS ER NIEUW AAN DE 23E DRUK?

Jaap Mennema, Molenweg 32, 2242 HS Wassenaar

Heimans', Heinsius' & Thijsses' "Geïllustreerde Flora van Nederland" heeft in de 23e druk belangrijke wijzigingen ondergaan. Niet alleen is de titel gewijzigd en is de ondertitel komen te vervallen, omdat de nieuwe druk van de Flora zich beperkt tot alleen de wilde bloemplanten en hogere sporeplanten of vaatcryptogamen. De beschrijving van elke plantensoort is aanmerkelijk uitgebreid, evenals het gebied dat de Flora bestrijkt: de nieuwe druk omvat alle wilde planten van Nederland, België en Luxemburg en aangrenzend Duitsland en Frankrijk, zodat de Flora aanspraak kan maken op het predikaat: de eerste Flora van de Benelux! Van diverse nieuw opgenomen plantesoorten, alsmede van soorten, die nog niet waren afgebeeld, zijn nieuwe tekeningen opgenomen. De nieuwe HH&T bevat enkele bijzondere hoofdstukken: "Over de naam van de plant", met aansluitend een geheel vernieuwde "Verklarende lijst van de wetenschappelijke soortnamen", "Over de groeiplaats van de plant", en een nieuwe "Determineertabel van plantensociologische verbonden in Nederland". Tenslotte zijn de registers van de Nederlandse en wetenschappelijke namen uitgebreid met alle soortnamen, wat het opzoeken van een plantensoort aanmerkelijk vergemakkelijkt.

Veel is er veranderd, maar het is de Flora van Heimans, Heinsius en Thijsses gebleven: hetzelfde liggende formaat en dezelfde eenvoud om de gebruiker uit te nodigen op zoek te gaan naar de naam van de plant die hij niet kent.

DE BELANGRIJKSTE WIJZIGINGEN

DE TITEL

In de eerste plaats is de titel gewijzigd en is de ondertitel komen te vervallen. Deze laatste luidde: "Handleiding voor het bepalen van de naam der in Nederland in het wild groeiende en verbouwde gewassen en van een groot aantal sierplanten".

De nieuwe druk van de Flora beperkt zich tot alleen de **wilde** bloemplanten en hogere sporeplanten of vaatcryptogamen (de families I t/m 17: de Wolfsklauwfamilie t/m de Kroosvarenfamilie). Het aantal sier- en cultuurgewassen in deze druk is drastisch teruggebracht tot die soorten, welke verwilderd kunnen voorkomen of een enkele maal de vegetatie kunnen bepalen, zoals een korenveld of een naaldbos. Dus geen begonia's meer en ook geen andere vensterbank- en plantsoenperkplanten! Wel wordt in enkele gevallen na de familiebeschrijving een aantal tot deze familie behorende bekende sier- en cultuurgewassen vermeld en ook afgebeeld, maar niet beschreven. Ook de pagina's, waarin de vorige drukken aandacht besteedden aan de wieren, paddestoelen en mossen, bestuivende insecten en galvormingen, zijn weggelaten. Al deze wijzigingen spruiten voort uit het feit, dat met name in de laatste 25 jaar vele goede en toegankelijke boeken over de andere sporeplanten (wieren, mossen en paddestoelen) alsook over sier- en cultuurplanten zijn verschenen.

DE SOORTBESCHRIJVING

Door de Flora te beperken tot de echte wilde planten, werd veel ruimte uitgespaard. Deze extra ruimte is ten goede gekomen aan de beschrijving van elke plantensoort. Deze beschrijving heeft in deze nieuwe druk een vast patroon: de levensduur van de plant en kenmerken van ondergrondse plantedelen en stengel, van blad, bloeiwijze en bloemen (bij sporeplanten van sporenaar en sporangien of sporendoosjes) en, indien noodzake-

De auteur/bewerker van de 23e druk, dr. J. Mennema, tijdens de presentatie in het Koninklijk Instituut voor de Tropen te Amsterdam (foto: A. van Loon).

lijk, van de vruchten (resp. sporen). De volgorde binnen dit patroon kan wel eens anders zijn om twee belangrijke, z.g. discriminerende kenmerken duidelijk tegenover elkaar te plaatsen. Toch dienen omwille van de omvang van de Flora de beschrijvingen beknopt te zijn. De gebruiker moet zich dan ook realiseren, dat genoemde kenmerken en de opgegeven maten betrekking hebben op de gewone plant, **niet op uitzonderingsgevallen**.

De beschrijving van de plant wordt afgesloten met een vermelding van de maand(en), waarin de plant sporen draagt, resp. bloeit. Daarna volgt een beknopte beschrijving van de groeiplaats van de plant, mij voor de Nederlandse soorten aangereikt door prof. dr. J. Wiegers. Ook hier geldt, dat een plant wel eens een maand later of vroeger sporen draagt of kan bloeien, alsook, dat het ondoenlijk is om alle mogelijke groeiplaatsen te noemen, waar de plant kan worden aangetroffen. Wie hierover voor wat betreft de Nederlandse planten uitvoeriger wenst te worden geïnformeerd, wordt verwezen naar de Nederlandse Oecologische Flora (WEEDA *et al.*, 1985-1994), waarvan thans gelukkig alle delen zijn verschenen.

Na de beschrijving van de groeiplaats volgen gegevens over het voorkomen van de plant in het gebied van de Flora, voor Nederland vooral gebaseerd op de Atlas van de Nederlandse Flora (MENNEMA *et al.*, 1980, 1985; VAN DER MEIJDEN *et al.*, 1989), voor België, Luxemburg en N.-Frankrijk op de 2e druk van de Atlas van de Belgische en Luxemburgse Flora (VAN ROMPAEY & DELVOSALLE, 1979) en voor het Duitse grensgebied op de Atlas der Farn- und Blütenpflanzen der Bundesrepublik Deutschland (HAEUPLER & SCHÖNFELDER, 1988).

Indien het voorkomen van de plant in het gebied van de Flora een bijzondere plaats inneemt in het totale verspreidingsgebied van de plantensoort op aarde, dan is hierover een aantekening gemaakt achter de afkorting Ar. (= areaal). Dit geldt onder meer steeds voor verwilderde sier- en cultuurplanten, alsook voor z.g. adventiefplanten: soorten, die **onopzettelijk** door de mens zijn aangevoerd, met landbouwprodukten of cultuurgewassen, met zand, grond of gesteente.

DE EERSTE BENELUX-FLORA

Ik noemde zojuist België, Luxemburg, N.-Frankrijk en het Duitse grensgebied en dat

52 ROZENFAMILIE

317

9a Deelblaadjes met afgeronde voet. Bloemstelen met gesteelde klieren. → 10

b Deelblaadjes langwerpig tot langwerpig-cirond, met wigvormige voet, tot 3 cm lang. Bloemen wit, zelden lichtroze; bloemstelen kaal; kelkbladen teruggeslagen of afstaand, na de bloei spoedig afvallend. Bottel ei- of bolvormig, rood. Tot 2 m hoge heester. Bloei: juni-juli. In bosranden en heggen, z.z. in Z.-Limburg, vroeger ook bij Nijmegen en in M.-Limburg; in België z.z. in de Kempen. Ar.: Bergstreken van N.-Afrika en Z.- en M.-Europa.

Kraagroos - 1079
R. agrestis Savi

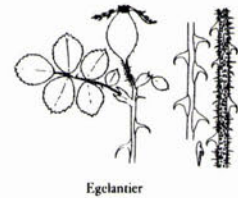
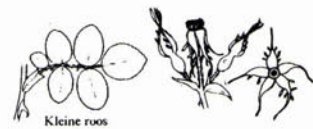
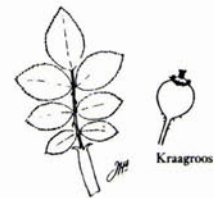
Opn. In België wordt in heggen en struwelen op kalkrijke grond z.z. aangetroffen de van Europese bergstreken bekende Wigbladige roos (*R. elliptica* Tausch), die zich van de Kraagroos vooral onderscheidt door de recht-opstaande, aan de bottel blijvende kelkbladen.

10a Bloemstelen 1½ - 3 cm lang, meestal langer dan de jonge bottel. Kelkbladen teruggeslagen of afstaand, na de bloei spoedig afvallend. Bloemen lichtroze, zelden wit. Tot 2 m hoge struik met lange, overhangende takken. Bloei: juni-juli. In licht struweel en aan bosranden, z.z. in het gebied van de Rijn in M.-Nederland en in Z.-Limburg; in België z. in het gebied van de Maas en de Ardennen.

Kleine roos [Kleinbloemige roos] - 1082
R. micrantha Sm.

b Bloemstelen tot 1, zelden tot 1½ cm lang, even lang als de jonge bottel. Kelkbladen na de bloei afstaand en lang blijvend. Bloemen meestal helderroze. Tot 2 m hoge, in uiterlijk en kenmerken zeer variabele heester. Bloei: juni-aug. In heggen en struwelen, vooral op kalkhoudende grond, v.a. in de duinen, Z.-Limburg en het rivierengebied, elders z., ook aangeplant; in België v.a. in het kustgebied, het gebied van de Maas en de Z.-Ardennen, elders z.

Egelantier - 1084
R. rubiginosa L.

137 ORCHIDEEËNFAMILIE

961

18 Hondskruid (*Anacamptis*)

Tot 50 cm hoge plant met lijn-lancetvormige, tot 15 cm lange en 1½ cm brede bladen. Bloeiwijze een aanvankelijk kegelvormige, later eivormige tot rolronde aar. Bloemen paarsrood, aangenaam riekend, met tot 1 cm lange bloemdekbladen en een iets langere, 3-lobbige lip met 2 rechtopstaande plaatjes aan de voet. Spoor dun en draadvormig, even lang als of iets langer dan het vruchtbeginsel. Bloei: juni-aug. Op grazige, kalkrijke duinhellingen en in kalkgraslanden, z.z. in de duinen en in Z.-Limburg, zeer sterk bedreigd; in aan Z.-Limburg grenzend België z.z., z. tot z.z. in het gebied van de Maas, de Z.-Ardennen en de Duitse Eifel. Ar.: ZW.-Azie, N.-Afrika, Z.- en M.-Europa, in Nederland en op de Britse eilanden zijn NW.-grens bereikend.

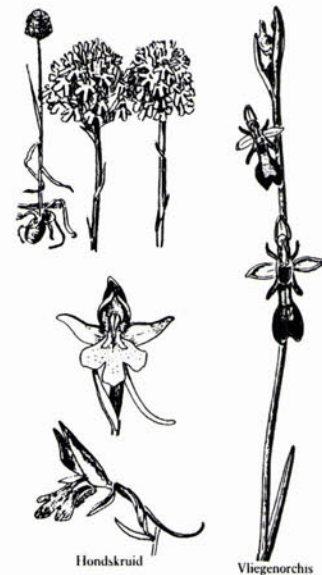
Hondskruid - 0051
A. pyramidalis (L.) Rich.

19 Spiegelorchis (*Ophrys*)

1a Buitenste bloemdekbladen groen tot geelgroen. → 2
b Buitenste bloemdekbladen roze. → 3

2a Lip van de bloem langwerpig, fluwelbruin, diep 3-lobbig, met 2 uitstaande zijslippen en een 2-lobbige, tamelijk vlakke middenslip met blauwachtige vlek. Bloemdekbladen tot 1 cm lang, de zijdelingse binnenste veel kleiner, draadvormig, fluwelachtig bruin. Bloeiwijze een armbloemige aar. Tot 50 cm hoge plant met langwerpig-lancetvormige, tot 10 cm lange bladen. Bloei: mei-juni. In graslanden en bossen op kalkgrond, z.z. in Z.-Limburg, in de 19e eeuw ook op Walcheren, zeer sterk bedreigd; in aan Z.-Limburg grenzend België en Duitsland z.z., in het gebied van de Maas en de Z.-Ardennen v.z. tot z. Ar.: M.- en NW.-Europa, in Nederland en op de Britse eilanden zijn NW.-grens bereikend.

Vliegenorchis - 0881
O. insectifera L.

Een tweetal pagina's uit de nieuwe HH&T.

brengt mij op een andere belangrijke wijziging, die de Flora heeft ondergaan. In de 9e druk van 1935 vermeldt het voorbericht, dat "door ook de planten op te nemen, die niet in het Koninkrijk der Nederlanden, maar wel in het Vlaams sprekend gedeelte van België voorkomen, het boek (thans) geschikt is gemaakt voor ons hele taalgebied in Europa". Dit heeft de belangstelling voor de Geïllustreerde Flora van Nederland in België zeer doen toenemen. En daarom leek het mij zin-

vol om in deze 23e druk alle in het land van onze zuiderburen (en Luxemburg) voorkomende wilde plantensoorten op te nemen, alsmede de soorten, die in het grensgebied van Nederland, België en Luxemburg kunnen worden gevonden. Dit grensgebied is arbitrair vastgesteld op ca. 50 km Duitsland en Frankrijk inwaarts. Daarom is met de 23e druk de eerste echte Benelux-flora verschenen, wat ook merkbaar is in de nieuwe titel van het boek: "Geïllustreerde Flora van Ne-

Wit zonneroosje (*Helianthemum apenninum*) (links) en Dwergzonneroosje (*Fumana procumbens*), twee soorten die wel in België, maar niet in Nederland voorkomen (foto's: B. Graatsma).

derland, België en Luxemburg en aangrenzend Duitsland en Frankrijk".

Van diverse nieuw opgenomen plantesoorten, alsmede van soorten, die nog niet waren afgebeeld, zijn nieuwe tekeningen opgenomen van de hand van D.T.E. van der Ploeg. Door deze uitbreiding zijn alle tabellen naar de geslachten en de soorten volledig herzien, waarbij is nagestreefd om telkens twee kenmerken of groepen van kenmerken tegenover elkaar te plaatsen.

SYSTEMATIEK

Ook is, in vergelijking met de voorgaande drukken, de volgorde van de families gewijzigd. De eenzaadlobbigen of monocotylen zijn in deze druk opgenomen ná de tweezaadlobbigen of dicotylen. Hiermee wordt de opvatting gevolgd, dat de eenzaadlobbigen uit de tweezaadlobbigen zijn ontstaan door het verlies van een zaadlob en het verlies van secundaire diktegroei (hout). De twee andere in het gebied van de Flora in gebruik zijnde Flora's (DE LANGHE *et al.*, 1988; VAN DER MEIJDEN, 1990) volgen eveneens deze opvatting.

BIJZONDERE HOOFDSTUKKEN

Na de beschrijving van de families, geslachten en soorten, volgen enkele bijzondere hoofdstukken, te weten "Over de naam van de plant", "Over de groeiplaats van de plant" door prof. dr. J. Wiegers, en een geheel nieu-

we "Determineertabel van plantensociologische verbonden in Nederland" door prof. dr. V. Westhoff en dr. J.H.J. Schaminée.

Daar mij tijdens excursies in het veld is gebleken, dat de verklarende lijst van de wetenschappelijke soortnamen (*arvensis*, *palustris*, *quadriradiata* etc.) veelvuldig wordt geraadpleegd, heb ik in samenwerking met drs. M.J. Mennema, die classicus is, ook deze lijst aangepast en uitgebreid tot alle soortnamen, die in deze nieuwe druk zijn opgenomen.

REGISTERS

Tenslotte zijn de registers van de Nederlandse en wetenschappelijke namen uitgebreid met alle soortnamen. Tot nog toe waren deze registers beperkt tot de namen van de families en de geslachten en moest u zelf op zoek gaan naar die boterbloem of dat erprijze, om van de zeggen nog maar niet te spreken, waarover u informatie wilde. Nu behoeft u niet langer 30 pagina's zeggen (*Carex*) door te ploegen op zoek naar de Vroege struweelzegge. Het register wijst u direct naar de gezochte pagina!

WAT GEBLEVEN IS

Na het lezen van het voorgaande zal men wellicht denken: mijn hemel, wat is er van mijn oude "HH&T", waaraan we allemaal zo vele en goede nostalgische herinneringen hebben, nu nog over.

Wees gerust, er is veel veranderd in deze 23e druk, maar één ding is gebleven: de oprechte wens om vooral de beginnende plantenliefhebber in te wijden in de wilde flora, zoals de auteurs van het eerste uur, de pioniers E. Heimans en Jac. P. Thijsse in 1899 voor ogen hadden: "Wie nog nooit, of niet vaak, bloemen gedetermineerd heeft met een flora, begint maar op bladzijde 5 bij no. 1 langzaam en nauwkeurig te lezen; het boek wijst dan zelf verder den weg naar den naam van de gevonden plant". En op bladzijde 5 begint de Flora dan écht met de oude vertrouwde regels:

I a Is uw plant een boom of heester? Zo ja, zie dan op blz. 9 onder Houtachtige planten: Bomen, heesters en dwergheesters

I b Is het geen boom en geen houtige struik of heester, of twijfelt u, zie dan hieronder bij: 2

Het is mijn grote wens dat op dezelfde wijze, waarop ik als 14-jarig NJN-ertje in de Rotterdamse Oude Plantage met de HH&T mijn eerste planten ging determineren, met deze nieuwe druk van wat nog steeds mag heten "Heimans, Heinsius & Thijsse's Geïllustreerde Flora van Nederland" vele beginnende natuurliefhebbers, het zij oud of jong, in Nederland of in België een eerste schrede zetten op hun natuurplein, dat zo velen zo veel genoegen en belevingswaarden heeft gegeven.

LITERATUUR

- HAEUPLER, H. & P. SCHÖNFELDER, 1988. Atlas der Farn- und Blütenpflanzen der Bundesrepublik Deutschland. Ulmer, Stuttgart.
- LANGHE, J.-E. DE, L. DELVOSALLE, J. DUVIGNEAUD, J. LAMBINON & C. VANDEN BERGHE, 1988. Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden. 2e ed. Nationale Plantentuin van België, Meise.
- MEIJDEN, R. VAN DER, 1990. Heukels' Flora van Nederland. 21e druk. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- MEIJDEN, R. VAN DER, C.L. PLATE & E.J. WEEDA (RED.), 1989. Atlas van de Nederlandse Flora. 3. Minder zeldzame en algemene soorten. Rijksherbarium/Hortus Botanicus en CBS, Leiden/Voorburg-Heerlen.
- MENNEMA, J., A.J. QUENÉ-BOTERENBROOD & C.L. PLATE (RED.), 1980. Atlas van de Nederlandse Flora. 1. Uitgestorven en zeer zeldzame planten. Kosmos, Amsterdam.
- MENNEMA, J., A.J. QUENÉ-BOTERENBROOD & C.L. PLATE (RED.), 1985. Atlas van de Nederlandse Flora. 2. Zeldzame en vrij zeldzame planten. Bohn, Scheltema & Holkema, Utrecht.
- ROMPAEY, E. VAN & L. DELVOSALLE, 1979. Atlas van de Belgische en Luxemburgse Flora. Pteridofyten en Spermatofyten. 2e uitgave. Nationale Plantentuin van België, Meise.
- WEEDA, E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA, 1985-1994. Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties 1 - 5. IVN/VARA/VEWIN.